

Τα τουρκικά ανοίγματα στον ισλαμικό χώρο

Οι Τούρκοι, ενώ κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εκπροσωπούσαν την κατ' εξοχήν ισλαμική δύναμη, έπαυσαν να διαδραματίζουν κάθε ρόλο μέσα στον ισλαμικό κόσμο μετά την επικράτηση της εθνικιστικής-αστικής επανάστασης του Μουσταφά Κεμάλ στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Η στρατιωτικο-γραφειοκρατική ελίτ, υποστηριζόμενη αρχικά στο τοπικό επίπεδο από τους παραδοσιακούς μεγαλογαιοκτήμονες της Ανατολίας, συσπειρώθηκε στον εαυτό της και έθεσε σαν στόχο τη δημιουργία μιας εθνικιστικής δυτικοποιημένης και λαϊκιστικής κοινωνίας. Από το 1923 μέχρι το 1950 το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα, με ηγέτες τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ και αργότερα το διάδοχό του Ισμέτ Ινονού, ανέλαβε το δύσκολο έργο της αποσύνδεσης του κράτους και της κοινωνίας από τον Ισλαμισμό προτρέποντας τους Τούρκους να αποκοπούν από το «οπισθοδρομικό» παρελθόν τους και να ενστερνισθούν δυτικούς τρόπους ζωής. Με την κατάλυση του θεσμού του Χαλιφάτου, στις 3 Μαρτίου 1924, οι θιασώτες της κεμαλικής ορθοδοξίας εγκαινιάζουν μια μαχητική εκστρατεία που έτεινε να γελοιοποιεί όλες τις ισλαμικές αξίες και να τις εξωθεί στην παρανομία.

Ενώ η στροφή της Άγκυρας προς τη Δύση απομάκρυνε τους Τούρκους από τους Άραβες, η ανάμνηση της μακραίωνης οθωμανικής κυριαρχίας πάνω στον αραβικό κόσμο παρέμενε ακόμη ζωντανή στην Τουρκία. Ούτε και η τουρκική ηγεσία –απόλυτα πιστή στην παλιά επεκτατική νοοτροπία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας– παρέλειπε να εγείρει εδαφικές αξιώσεις σε βάρος των ανατολικών και νοτιοανατολικών της γειτόνων, όταν βέβαια επέτρεπαν αυτό οι περιστάσεις. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των επιδιώξεων αποτελεί η απαίτηση της Τουρκίας να επανακτήσει αμέσως μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, την περιοχή της Μουσούλης. Οι Άγγλοι, ωστόσο, οι οποίοι είχαν τεράστια οικονομικά συμφέροντα στην πλούσια σε πετρέλαια Μουσούλη, αντιτάχθηκαν έντονα στις διεκδικήσεις αυτές με το αιτιολογικό ότι ο πληθυσμός της περιοχής αποτελούνταν από Άραβες και Κούρ-

δους και όχι από Τούρκους, όπως ισχυριζόταν η Τουρκική Κυβέρνηση. Τελικά, το 1926, η αγγλική άποψη έγινε αποδεκτή από την Κοινωνία των Εθνών με αποτέλεσμα η Μουσούλη να παραμείνει στο Ιράκ.

Η Άγκυρα δεν αποθαρρύνθηκε από τη διπλωματική αποτυχία της και έστρεψε τη φορά αυτή την προσοχή της στο συριακό λιμένα της Αλεξανδρέττας, που υπήρξε ο σημαντικότερος λιμένας της παλιάς Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη Μεσόγειο. Σύμφωνα με τη Γαλλοτουρκική Συμφωνία του Μαρτίου του 1921, οι Τούρκοι αναγνώρισαν τη Γαλλική Εντολή επί της Συρίας, περιλαμβανόμενης και της Αλεξανδρέττας με τα θόρεια σύνορά της. Επί πλέον, μια απογραφή της Κοινωνίας των Εθνών είχε καταγράψει 129.000 Άραβες και 71.000 Τούρκους στο νομό της Αλεξανδρέττας. Εν τούτοις, από το 1936 οι Τούρκοι εντατικοποίησαν τις προσπάθειές τους για την απόκτηση της Αλεξανδρέττας απειλώντας να αποχωρήσουν από την Κοινωνία των Εθνών. Τελικά, ο φόβος μιας επικείμενης προσέγγισης της Άγκυρας με τις χώρες του Άξονα οδήγησε τους Γάλλους να αποδεχθούν την τουρκική προσάρτηση της Αλεξανδρέττας το 1938/39. Οι Τούρκοι αμέσως μετονόμασαν τη συριακή αυτή περιοχή σε HATAY.

Οι τουρκικές επεκτατικές διαθέσεις εκδηλώθηκαν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, όταν η Άγκυρα διαπραγματεύθηκε με μεγάλη επιμέλεια, τόσο με τη Μεγάλη Βρετανία, όσο και με τη Γερμανία την έξοδό της στον πόλεμο έναντι εδαφικών ανταλλαγμάτων. Το ενδιαφέρον αυτό δεν περιοριζόταν σε θάρος των Βαλκανικών χωρών, της Κριμαίας, της Υπερκαυκασίας, της Κύπρου, της Δωδεκανήσου και των νησιών του Αιγαίου, αλλά επεκτεινόταν και στη Συρία, το Ιράκ και την Αίγυπτο.

Ο μονοδιάστατος φιλοαμερικανισμός

Με την έναρξη της Τουρκίας (1952) στο δυτικό συνασπισμό και την αμερικανική διείδυση, η Κυβέρνηση Μπαγιάρ-Μεντερές εγκαινίασε ένα μονόπλευρο φιλοαμερικανικό προσανατολισμό, ο οποίος είχε σαν αφετηρία το ψυχροπολεμικό κλίμα που επικρατούσε στις διεθνείς σχέσεις στη μεταπολεμική περίοδο.

Θερμός θιασώτης του Νατοϊκού παράγοντα και στενά ευθυγραμμισμένος με τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, ο Πρωθυπουργός της Τουρκίας Αντνάν Μεντερές, υιοθέτησε μια πλήρως αρνητική στάση έναντι των εθνικών απελευθερωτικών κινημάτων της Ασίας και της Αφρικής. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Άγκυρας, τα εθνοαπελευθερωτικά ρεύματα κατευθύνονταν τυφλά από τη Σοβιετική Ένωση και στόχευαν στην εξάπλωση του κομμουνισμού. Όταν, λοιπόν, τον Ιανουάριο του 1949 συγκλήθηκε η πρώτη πολιτική διάσκεψη των Ασιατικών χωρών στο Νέο Δελχί για να συζητηθεί το ζήτημα της Ινδονησίας, η Τουρκία αρνήθηκε να λάβει μέρος με τον ισχυρισμό ότι ήταν ευρωπαϊκή χώρα.

Παράλληλα, η Άγκυρα από το 1944 εγκαταλείπει τις επεκτατικές της βλέψεις σε θάρος του αραβικού κόσμου και συγκεντρώνει την προσοχή της στην επιβολή της Τουρκίας σαν ηγετικής πολιτικο-στρατηγικής και οικονομικής δύναμης της Μέσης Ανατολής. Για την ικανοποίηση του στόχου αυτού η Τουρκική Κυβέρνηση προβάλλει την Τουρκία σαν γέφυρα και συνδετικό κρίκο μεταξύ Δύσης και Ανατολής, ενώ με την ενεργό συμπαράσταση των ΗΠΑ αναλαμβάνει το συντονιστικό ρόλο για την

ενσωμάτωση των Ισλαμικών Κρατών της Μέσης Ανατολής στα σχέδια άμυνας της Δυτικής Συμμαχίας.

Στις 31 Οκτωβρίου 1951, η Τουρκία μαζί με τις ΗΠΑ, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία έστειλαν ένα υπόμνημα στις αραβικές χώρες και το Ισραήλ προτείνοντας τη συσπείρωση και συνεργασία «των ελεύθερων λαών εναντίον της ένοπλης βίας». Με την πρωτοβουλία αυτή τέθηκαν τα θεμέλια για τη δημιουργία ενός αμυντικού οργανισμού στη Μέση Ανατολή (MEDO), αν και τα περισσότερα κράτη της περιοχής απέρριψαν τη δυτική πρόταση. Ο αραβικός κόσμος καυτηρίασε ιδιαίτερα την προώθηση της Τουρκίας σε ηγετικό ρόλο στην περιοχή και ορισμένες εφημερίδες στο Κάιρο έκαναν ακόμη μνεία της τουρκικής φιλοδοξίας να αναδειχθεί ηγέτης ενός μεσανατολικού συνασπισμού.

Οι ηγετικές φιλοδοξίες της Τουρκίας δεν έγιναν αποδεκτές από τους Άραβες και για ένα άλλο σοβαρό λόγο. Η Τουρκία είχε εγκρίνει την ίδρυση του ισραηλινού κράτους και υπήρξε η μόνη μουσουλμανική χώρα που το αναγνώρισε επίσημα. Για τους Άραβες, ο μεγάλος εχθρός ήταν το Ισραήλ και οι εκκλήσεις του Τούρκου Υπουργού Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού για την «ανάγκη αναχαίτισης του κομμουνιστικού εχθρού» δεν τους συγκινούσαν.

Μετά την αποτυχία της προσπάθειας για την ίδρυση του MEDO, η Ουάσιγκτον προώθησε τη δημιουργία μιας αντισοβιετικής συμμαχίας ανάμεσα στην Τουρκία, το Ιράν και το Πακιστάν. Η Άγκυρα είχε ήδη συνάψει διμερές σύμφωνο φιλίας (1951) και αμυντικής συνεργασίας (1954) με το Πακιστάν. Αποτέλεσμα των διπλωματικών αυτών ενεργειών ήταν η υπογραφή στη Βαγδάτη, στις 24.2.1955, αμυντικού συμφώνου μεταξύ Τουρκίας και Ιράκ, στο οποίο προσχώρησαν, τον ίδιο χρόνο, το Πακιστάν, το Ιράν και η Αγγλία. Η προσχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας και οι παρεμβάσεις της Τουρκίας προκάλεσαν τη δριμύτατη αντίδραση των αράβων εθνικιστών και τους ώθησαν –ειδικά την Αίγυπτο και τη Συρία– να ζητήσουν σοβιετική στρατιωτική και διπλωματική βοήθεια.

Μακριά από το πνεύμα του αραβικού εθνικισμού και ευρύτερα του κινήματος των Αδεσμεύτων, η Τουρκία υποστήριξε θερμά τις δυτικές θέσεις στην αφροασιατική διάσκεψη του Μπαντούγκ το 1955. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τα αραβικά κράτη χειροτέρευσαν ακόμη περισσότερο κατά την αγγλο-γαλλοϊσραηλινή επίθεση εναντίον της Αιγύπτου το 1956, όταν η Άγκυρα ταυτίστηκε απόλυτα με τη στάση των ΗΠΑ.

Όταν το 1956-1957 η Ουάσιγκτον πρόβαλε το Δόγμα Αϊζενχάουερ (δόγμα του δικαιώματος ένοπλης επέμβασης των ΗΠΑ στις υποθέσεις των χωρών της Μέσης Ανατολής), η Κυβέρνηση Μπαγιάρ-Μεντερές άρχισε για μια ακόμη φορά να ελπίζει ότι θα αναλάβει ηγετικό ρόλο στην περιοχή, πάντα βέβαια υπό την αμερικανική αιγίδα. Το 1957 η Άγκυρα βρέθηκε στα πρόθυρα μιας ένοπλης σύρραξης με τη Συρία, αφού με το πρόσχημα ότι η Δαμασκός είχε αναπτύξει πολύ στενές σχέσεις με τη Μόσχα, συγκέντρωσε ισχυρές δυνάμεις στην τουρκοσυριακή μεθόριο.

Η Τουρκία υιοθέτησε μια καθαρά εχθρική στάση απέναντι στην Ιρακινή επανάσταση του 1958, η οποία και αποτέλεσε ένα σοβαρό πλήγμα στη μεσανατολική πολιτική των ΗΠΑ. Αμέσως μετά την αποχώρηση του Ιράκ από το Σύμφωνο της Βαγδάτης, συγκροτήθηκε νέος στρατιωτικο-πολιτικός συνασπισμός στη Μέση Ανατολή, που ονομάστηκε Οργάνωση Κεντρικού Συμφώνου (ΣΕΝΤΟ). Μέλη της ήταν η Μεγάλη Βρετανία, η Τουρκία, το Ιράν και το Πακιστάν, ενώ οι ΗΠΑ αν και τυπικά δεν

ήταν μέλος του ΣΕΝΤΟ, υπήρξαν ένα από τα κυριότερα στηρίγματα του Οργανισμού. Εξ άλλου, το 1959, η Τουρκική Κυβέρνηση προσκολλημένη σε μια μονοδιάστατη εξωτερική πολιτική, επέτρεψε στους αμερικανούς να χρησιμοποιήσουν τη βάση του Ιντζιρλίκ κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής επέμβασης των ΗΠΑ στο Λίβανο.

Καθώς η Τουρκία βρισκόταν όλο και πιο απομονωμένη στην περιοχή της, η Κυβέρνηση Μπαγιάρ-Μεντερές άρχισε να συνειδητοποιεί ότι ποτέ δεν θα μπορέσει ν' αναπληρώσει άμεσα ή έμμεσα, το πολιτικο-στρατιωτικό κενό που είχε δημιουργηθεί με την αποχώρηση της Αγγλίας από τη Μέση Ανατολή. Η απομόνωση αυτή έγινε ακόμη πιο σαφής με την έναρξη της Κυπριακής κρίσης τον Δεκέμβριο του 1963. Σε αντίθεση με τους Τούρκους, η Ελλάδα ήταν μια από τις ελάχιστες χώρες που μειώθηκε στην απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ το 1947 για την ίδρυση του Ισραήλ, ενώ ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος είχε συνδεθεί στενά με το κίνημα των Αδεσμεύτων. Ήταν λοιπόν επόμενο ότι η μεγάλη πλειοψηφία των χωρών-μελών του ΟΗΕ θα υποστήριζαν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο στη διένεξή του με την Άγκυρα.

Ήδη μετά το πραξικόπημα του στρατού, που ανέτρεψε το καθεστώς των Μπαγιάρ-Μεντερές στις 27 Μαΐου 1960, η τουρκική ηγεσία άρχισε να συνειδητοποιεί το πόσο στείρα και επιζήμια υπήρξε η μονόπλευρη εξωτερική πολιτική που ακολουθήθηκε στη μεταπολεμική περίοδο. Η αποτυχία των Τούρκων διπλωματών Βαχίτ Χαλέφογλου και Σεμίχ Γκιουβέν να εξουδετερώσουν ή ακόμη να μειώσουν τη θερμή συμπαράταξη των Αδεσμεύτων προς το Μακάριο κατά τη διάρκεια της Διάσκεψης του Καΐρου (1964) απλώς επιβεβαίωνε τη διπλωματική απομόνωση της Τουρκίας.

Η αξιοποίηση της ισλαμικής ταυτότητας

Έχοντας λοιπόν, υπόψη τη βαρύτητα των 13 ψήφων των αραβικών κρατών στα Ηνωμένα Έθνη, η Τουρκία, από τό 1965, άρχισε ν' ακολουθεί μία πολιτική με μεγαλύτερη ευλυγισία. Ωστόσο, ο προσανατολισμός προς τις ΗΠΑ, ΝΑΤΟ και ΣΕΝΤΟ παρέμεινε ο κύριος άξονας. Στη διαφοροποίηση της μονόπλευρης εξωτερικής πολιτικής αποτελεί ορόσημο η τουρκική υπερνήφιση της γιουγκοσλαβικής πρότασης στον ΟΗΕ, για τον πολιτικό διακανονισμό του μεσανατολικού που προέβλεπε την αποχώρηση των ισραηλινών στρατευμάτων απ' όλα τα κατεχόμενα εδάφη (1967). Ταυτόχρονα, για να υπογραμμίσει τη σταθερή της προσκόλληση στο Δυτικό Συνασπισμό, η Άγκυρα απέφυγε να υποστηρίξει τη σοβιετική πρόταση να χαρακτηριστεί το Ισραήλ σαν εισβολέας. Ούτε επίσης δέχθηκε να προβεί σε άμεσες ενέργειες (π.χ. διακοπή διπλωματικών σχέσεων με το Ισραήλ) όπως επιθυμούσαν οι αραβικές χώρες. Είναι γεγονός, εντούτοις, ότι η Τουρκία με τη στάση της αυτή, για πρώτη φορά στη μεταπολεμική της ιστορία, τάχθηκε στον ΟΗΕ υπέρ μιας πρότασης που εξέφραζε τις θέσεις των Αδεσμεύτων.

Εξάλλου, για να πετύχει την κάμψη των ανησυχιών του ισλαμικού κόσμου, η Άγκυρα δήλωσε ότι σε μια εμπλοκή στην περιοχή, οι αμερικανικές βάσεις στην Τουρκία δεν θα χρησιμοποιηθούν σαν ορμητήριο για την επέμβαση των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή. Πραγματικά, κατά τη διάρκεια του αραβο-ισραηλινού πολέμου το 1973 η Τουρκία δεν επέτρεψε τη χρήση της αμερικανικής βάσης του Ιντζιρλίκ, γεγονός που είχε θετικές επιπτώσεις στις τουρκο-αραβικές σχέσεις.

Σε μια προσπάθεια να διασφαλίσει την υποστήριξη των Αράβων αμέσως μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και την επιβολή του αμερικανικού embargo, η Τουρκία για πρώτη φορά, δέχθηκε να λάβει μέρος στη διάσκεψη της οργάνωσης των ισλαμικών χωρών το 1974. Η βαρύτητα που έδωσε η κυβέρνηση Ετσεβίτ στον ισλαμικό παράγοντα υπογραμμίζεται από το γεγονός ότι η Τουρκία εκπροσωπήθηκε στη διάσκεψη αυτή με τον Υπουργό Εξωτερικών Τουρχάν Γκιουνές. Ας συγκρατήσουμε επίσης ότι στις προηγούμενες ισλαμικές διασκέψεις –του Καΐρου και του Ραμπάτ– η Τουρκία είχε αποστείλει μόνο παρατηρητή και είχε αρνηθεί να γίνει πλήρες μέλος της οργάνωσης με το πρόσχημα ότι μια τέτοια πράξη θα υπονόμει την αρχή της κοσμικότητας του τουρκικού κράτους, που είχε επιφέρει ο Κεμάλ Ατατούρκ.

Παρά τις αντιφάσεις αυτές, η τουρκική διπλωματία πέτυχε το Μάιο του 1976 να συγκαλέσει την έβδομη ισλαμική διάσκεψη στην Κωνσταντινούπολη και να αναλάβει, ως φιλοξενούσα χώρα, την προεδρία. Στο μεταξύ οι Τούρκοι διευκρίνισαν ότι η χώρα τους θα εφαρμόζε τις αποφάσεις των ισλαμικών διασκέψεων υπό τον όρο ότι αυτές θα ήταν σύμφωνες προς τις διατάξεις του ανεξίθρησκου χαρακτήρα του Τουρκικού Συντάγματος, την τουρκική εξωτερική πολιτική και τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Η έντονη παρουσία της Τουρκίας στις ισλαμικές διασκέψεις κορυφώνεται τον Ιανουάριο του 1984 όταν ο Τούρκος Πρόεδρος Κενάν Εβρέν συμμετείχε στη διάσκεψη κορύφής του Μαρόκου, όπου και κατέλαβε τη μία από τις τρεις θέσεις αντιπροέδρου. Στο Μαρόκο ο Εβρέν όχι μόνο έπαιξε σοβαρό ρόλο στην επανένταξη της Αιγύπτου στην ισλαμική οικογένεια, αλλά επίσης κάλεσε τον ισλαμικό κόσμο να ενωθεί κατά του Ισραήλ.

Ήδη από το 1975 η Τουρκία είχε συνάψει διμερείς σχέσεις με το PLO και κατά τη διάρκεια της ισλαμικής διάσκεψης της Κωνσταντινούπολης (1976) είχε καλέσει επίσημα τους Παλαιστίνιους να εγκαταστήσουν στην Άγκυρα διπλωματική αντιπροσωπεία. Οι πλήρεις διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στην Άγκυρα και το PLO χρονολογούνται από το 1979 ενώ ένα χρόνο αργότερα η Τουρκία υποβάθμισε τις σχέσεις της με το Ισραήλ αναθέτοντας την αντιπροσώπευση της στο Τελ Αβίβ σε επιτετραμμένο χαμηλό επιπέδο (Γραμματέα Β'). Πάντως, παρά μερικές αόριστες υποσχέσεις προς τους Άραβες, η Άγκυρα δεν έκρινε σκόπιμο να διακόψει τις σχέσεις της με το Ισραήλ.

Στην εντυπωσιακή αυτή επιτυχία του τουρκικού διπλωματικού ανοίγματος προς τους Άραβες έπαιξε καθοριστικό ρόλο ο Νετσεμντίν Ερμπακάν, πρόεδρος του ορθόδοξου ισλαμιστικού (islamic fundamentalist) κόμματος της Εθνικής Σωτηρίας. Από το 1973, ο Ερμπακάν και το κόμμα του διαδραμάτισαν ρυθμιστικό ρόλο στα πολιτικά πράγματα και διαμοιράστηκαν την εξουσία τόσο με τους πολιτικούς απογόνους του Κεμάλ Ατατούρκ (το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα του Ετσεβίτ) όσο και το Κόμμα της Δικαιοσύνης του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ. Κάνοντας χρήση των διασυνδέσεων του στον ισλαμικό χώρο και προβάλλοντας τις ορθόδοξες ισλαμιστικές του αρχές, ο Ερμπακάν προώθησε αποτελεσματικά την ιδέα της κοινής θρησκευτικής και πολιτιστικής παράδοσης των Τούρκων και των Αράβων.

Μετά το πραξικόπημα του Σεπτεμβρίου του 1980, το νέο στρατιωτικό καθεστώς κατέβαλε ιδιαίτερη προσπάθεια τόνωσης των σχέσεων με τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Αυτό αντικατοπτρίζεται στο μήνυμα του Αρχηγού του κράτους, Στρατηγού Εβρέν, (Οκτώβριος του 1981) προς τον ισλαμικό κόσμο, το οποίο στην ουσία αποτελούσε αντίφαση με τις πάγιες αρχές του λαϊκισμού που είχε καθιερώσει ο Κεμάλ

Ατατούρκ. Με την άνοδο του ισλαμιστή Τουργκούτ Οζάλ στην εξουσία (6 Νοεμβρίου 1983) το ισλαμικό άνοιγμα περνά σε μια πιο δυναμική φάση με περισσότερο πολιτικό χρώμα από πριν, με αποτέλεσμα να επιθεβαιώνεται η μετατροπή του κεμαλικού λαϊκισμού (ανεξιθρησκείας) σε κρατικά ελεγχόμενη προβολή του ισλαμικού χαρακτήρα της Τουρκίας.

Τα πολιτικά πλεονεκτήματα

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Τουρκίας προς τον ισλαμικό κόσμο έχει ως αντικείμενο την καλύτερη εξυπηρέτηση των καθαρά τουρκικών πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων. Μέσω του ανοίγματος αυτού η Άγκυρα επιδιώκει να αναλάβει πρωταρχικό ρόλο ως γέφυρα και συνδετικός κρίκος ανάμεσα στη Δύση και τον ισλαμικό κόσμο. Προβάλλοντας τη γεωπολιτική της σημασία και ειδικά τη γειννίαση της με τον αραβικο/ισλαμικό χώρο η Τουρκία παρουσιάζεται ως «κυματοθραύστης του σοβιετικού επεκτατισμού», επιχείρημα που έχει σημαντική απήχηση τόσο στις συντηρητικές χώρες του Περσικού Κόλπου όσο και στο Γενικό Επιτελείο του ΝΑΤΟ.

Ταυτόχρονα, η Άγκυρα προσπαθεί να εμφανισθεί σαν παράγοντας σταθερότητας στο νευραλγικό χώρο της Μέσης Ανατολής, με τον ισχυρισμό ότι, σε αντίθεση με τις γειτονικές χώρες, δεν έχει εσωτερικές τριβές, υποθαμιζοντας έτσι τα καίρια πολιτικά, εθνικά, κοινωνικά και οικονομικά της προβλήματα. Από την άλλη πλευρά, η τουρκική ηγεσία διασκεδάει τις ανησυχίες των δυτικών, σχετικά με την πιθανότητα επικράτησης του ισλαμισμού στην Τουρκία, με τη διευκρίνιση ότι η συνεργασία της με τις ισλαμικές χώρες δεν θα υποκαταστήσει τους παραδοσιακούς δεσμούς με τη Δύση.

Με τα επιχειρήματα αυτά, η Τουρκία αξιώνει φορτικά την ανάληψη ηγετικού ρόλου στη Μέση Ανατολή. Ενός ρόλου που θα της εξασφάλιζε όχι μόνο σοβαρά οικονομικά και στρατηγικά οφέλη αλλά και που θα αύξανε τις δυνατότητες επηρεασμού της ισλαμικής κοινής γνώμης υπέρ των τουρκικών θέσεων στο Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές διαφορές.

Όπως αναφέρεται πιο πάνω, το Κυπριακό και η επιθυμία να επηρεάσει τα αφρικανικά και ασιατικά κράτη-μέλη του ΟΗΕ ώθησαν την Άγκυρα να αναβαθμίσει τις σχέσεις της με τον ισλαμικό κόσμο. Μεσοπρόθεσμα, η τουρκική διπλωματία στοχεύει στην αναγνώριση του κρατιδίου του Ντενκτάς από τις ισλαμικές χώρες. Προσδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι είναι μουσουλμάνοι, η Άγκυρα ζητά την υποστήριξη των Αράβων εν ονόματι της ισλαμικής αλληλεγγύης.

Η πολιτική αυτή έχει επιφέρει ορισμένα αποτελέσματα. Ένας μεγάλος αριθμός ισλαμικών χωρών έχει αποδεχθεί την ομοσπονδιακή λύση στο Κυπριακό, ενώ έχει καθιερωθεί η αυτόματη πρόσκληση (με την ιδιότητα του μόνιμου παρατηρητού) των αντιπροσώπων της τουρκοκυπριακής κοινότητας στις ισλαμικές διασκέψεις. Κατά τη διάρκεια της πρόσφατης διάσκεψης κορυφής του Μαρόκου, μάλιστα, ο Ντενκτάς κλήθηκε να παρουσιάσει τις τουρκοκυπριακές θέσεις. Παράλληλα, οι ισλαμικές χώρες έχουν λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη σύσφιξη των οικονομικών, εμπορικών και μορφωτικών σχέσεων με την Τουρκοκυπριακή κοινότητα. Μεγάλη επιτυχία για την τουρκική πλευρά αποτέλεσε η σύγκληση, το Μάρτιο του 1980, Διεθνούς Ισλαμι-

κού Συνεδρίου στην τουρκοκρατούμενη Αμμόχωστο, κατά τη διάρκεια του οποίου έγινε αναφορά στον όρο «ομόσπονδο Τουρκοκυπριακό κράτος».

Ωστόσο, η Τουρκία ακόμη δεν μπόρεσε να πετύχει την αναγνώριση του κρατιδίου του Ντενκτάς από τον ισλαμικό κόσμο. Καμιά ισλαμική χώρα, ούτε ακόμη το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές δεν αναγνώρισε το ψευδοκράτος. Επιπλέον, στην τελευταία ψηφοφορία για το Κυπριακό στα Ηνωμένα Έθνη, η τουρκική πλευρά υπέστη μια σοβαρή διπλωματική ήττα με τη μετακίνηση της Σ. Αραβίας από αρνητική ψήφο σε αποχή, καθώς και της Λιβύης από απουσία σε υπερψήφιση των θέσεων της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Η απογοήτευση των Τούρκων από τη γενική στάση των μουσουλμανικών χωρών στο Κυπριακό, δεν φαίνεται να έχει αποθαρρύνει την Άγκυρα σ' ότι αφορά την προώθηση των Τουρκικών απόψεων για τη Δ.Θράκη σε διάφορα ισλαμικά φόρα. Μέσα στα πλαίσια της οργάνωσης των ισλαμικών χωρών, ημικρατικές τουρκικές οργανώσεις όπως το «Σωματείο Αλληλεγγύης των Τούρκων Δ.Θράκης» και διάφοροι ανθελληνικοί μουσουλμανικοί κύκλοι συντάσσουν και παρουσιάζουν υπομνήματα και καταγγελίες εναντίον του Ελληνικού κράτους για καταπιέσεις στη Δ.Θράκη. Με τον ίδιο στόχο η Τουρκία προσπαθεί να καλλιεργήσει στον ισλαμικό χώρο ευνοϊκές προϋποθέσεις για την προώθηση των θέσεών της στα διμερή ελληνοτουρκικά προβλήματα, όπως ο ορισμός της υφαλοκρηπίδας, το δικαίωμα των νησιών για υφαλοκρηπίδα, το θέμα του εναερίου χώρου, της οχύρωσης των νησιών και του δικαιώματος της επέκτασης της αιγιαλίτιδας ζώνης στα 12 ν.μ.

Οι οικονομικοί στόχοι

Ένας άλλος λόγος της ισλαμικής πολιτικής των Τούρκων είναι η οικονομική διεξόδωση στο χώρο των αραβικών κρατών. Η προσέλκυση αραβικών επενδύσεων, η αύξηση των εμπορικών ανταλλαγών και η εξασφάλιση νέων δανείων από τις πετρελαιοπαραγωγές χώρες του Περσικού Κόλπου, είναι οι κύριοι στόχοι της τουρκικής οικονομικής πολιτικής σ' αυτό το χώρο.

Πράγματι, το διάστημα 1980-82 σημαδεύτηκε από μια εντυπωσιακή άνοδο των τουρκικών εξαγωγών προς τον αραβικό κόσμο. Το 1983 οι εξαγωγές στις χώρες της Μέσης Ανατολής αποτέλεσαν σχεδόν το μισό του συνόλου των τουρκικών εξαγωγών. Η αύξηση αυτή σ' ένα μεγάλο ποσοστό οφείλεται στη σύρραξη Ιράκ-Ιράν και στις μεσολαβητικές πρωτοβουλίες για την ειρηνική διευθέτηση του πολέμου, που έχει αναλάβει κατά διαστήματα η Άγκυρα. Η σύγκρουση των δύο πετρελαιοπαραγωγών του Κόλπου έδωσε στην Τουρκία τη δυνατότητα αφενός να τροφοδοτεί και τις δύο γειτονικές της χώρες με βιομηχανικά και αγροτικά προϊόντα και αφετέρου να διαπραγματεύεται ιδιαίτερα ευνοϊκούς όρους για τις αγορές της σε πετρέλαιο. Ειδικά το Ιράν είναι ο υπ' αριθμόν ένα εμπορικός εταίρος της Άγκυρας στην περιοχή, καθώς η Τουρκία αποτελεί για τους Ιρανοί την κύρια πηγή προμήθειας ανταλλακτικών και κάθε είδους πυρομαχικών για τον αμερικανικής κατασκευής οπλισμό τους. Από την άλλη πλευρά η Τεχεράνη γνωρίζει ότι συχνά γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Τούρκους επιχειρηματίες, αλλά λόγω πολιτικής σκοπιμότητας και πολεμικών αναγκών συνεχίζει να συναλλάσσεται με το δυτικό της γείτονα.

Επίσης, παρά τις ανησυχίες που εκφράζει επίσημα η Άγκυρα για την ύπαρξη

ανοικτής εστίας κρίσης στα σύνορά της, τα οικονομικά και πολιτικά πλεονεκτήματα που συνεπάγεται ο πόλεμος Ιράκ-Ιράν για την Τουρκία, δικαιολογούν την άποψη ότι οι ανησυχίες αυτές μάλλον σκοπεύουν στη δημιουργία εντυπώσεων. Αποτελεί πια κοινό μυστικό ότι η Άγκυρα προβάλλει τον ιρακινοπερσικό πόλεμο και τη φημολογούμενη σοβιετική διείσδυση στην περιοχή με τέτοιον τρόπο που να εμπνέει ανησυχίες στη Ουάσιγκτον, προσδοκώντας να ενισχύσει τη στρατηγική της σημασία και να αξιώσει μεγαλύτερη αμυντική και οικονομική βοήθεια. Χάρη στον πόλεμο αυτό, η Άγκυρα όχι μόνο ενισχύει το κύρος της αλλά και μεθοδεύει με επιτυχία τη συνεργασία των τουρκικών δυνάμεων με τους δύο εμπόλεμους με σκοπό την καθυπόταξη των Κούρδων που κατοικούν στο τρίγωνο Τουρκία-Ιράκ-Ιράν.

Επιπλέον, εκμεταλλεζόμενη τη ρευστή και έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί στον Περσικό Κόλπο η Τουρκία φιλοδοξεί να γίνει μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, το πιο σημαντικό κέντρο συγκέντρωσης πετρελαίου στην Ανατολική Μεσόγειο. Για την επίτευξη του στόχου αυτού, η Άγκυρα υπέγραψε πρόσφατα συμφωνίες με το Ιράκ και το Ιράν για την κατασκευή πετρελαιοαγωγών που θα περνούν από το τουρκικό έδαφος.

Απώτερος στόχος λοιπόν, των τουρκικών διπλωματικών και πολιτικών ελιγμών στη Μέση Ανατολή είναι η απόκτηση οικονομικο-εμπορικών πλεονεκτημάτων, τα οποία με τη σειρά τους θα συμβάλουν στην ενδυνάμωση της τουρκικής οικονομίας. Μια οικονομικά υγιής και σταθερή Τουρκία, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της τουρκικής ηγεσίας και ειδικά του Πρωθυπουργού Οζάλ θα αποκτήσει μεγαλύτερες ευχέρειες για την υλοποίηση των μακροπρόθεσμων πολιτικο-στρατηγικών στόχων της, δηλαδή αφενός την καθιέρωση της Τουρκίας ως ηγετικής δύναμης στην περιοχή και αφετέρου την απομόνωση και αποδυνάμωση της Ελλάδας.

Οι σφοδρές αντιδράσεις της Τουρκίας κατά της πολυδιάστατης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και οι ανησυχίες της για τις στενές σχέσεις του Πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου με τον αραβικό κόσμο, πρέπει να εξετασθούν μέσα στο πλαίσιο αυτών των τουρκικών επιδιώξεων.

Οι καρποί του ισλαμικού ανοίγματος

Παρά την αναμφισβήτητη επιτυχή οικονομική διείσδυση της Τουρκίας στον αραβικό χώρο και τη σύναψη όλο και στενότερων δεσμών με τον ισλαμικό κόσμο, η ανάμνηση της μακραίωνης τουρκικής κυριαρχίας πάνω στους Άραβες παραμένει ζοφερή. Επιπλέον, η στενή σχέση ΗΠΑ-Τουρκίας και η διαδεδομένη αντίληψη ότι η Ουάσιγκτον επιφυλάσσει στην Τουρκία ρόλο χωροφύλακα στην περιοχή, αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για μια ουσιαστική αναβάθμιση των πολιτικών σχέσεων της Άγκυρας με μια μεγάλη μερίδα των χωρών της Μέσης Ανατολής ειδικά των ριζοσπαστικών. Υπάρχει ακόμη ο μόνιμος φόβος των Αράβων ότι στην περίπτωση μιας σοβαρότερης εμπλοκής στην περιοχή, οι αμερικανικές βάσεις που σταθμεύουν στην Τουρκία θα χρησιμοποιηθούν σαν ορμητήριο για επέμβαση των ΗΠΑ στο Μεσανατολικό χώρο.

Εκτός από τους ιστορικούς λόγους και τον ιδεολογικό προσανατολισμό της Τουρκίας η μη πλήρης διακοπή των σχέσεων Άγκυρας-Τελ Αβίβ αποτελεί για τον ισλαμικό κόσμο λόγο τήρησης κάποιας απόστασης και επιφυλακτικότητας απέναντι στο

καθεστώς της Άγκυρας. Η πεποίθηση ότι βασική επιδίωξη της Τουρκίας είναι η χρησιμοποίηση των σχέσεών της με τις ισλαμικές χώρες για να πετύχει όλο και περισσότερα στρατηγικο-πολιτικά και οικονομικά οφέλη από τις ίδιες και τη Δύση, παραμένει ζωντανή σε πολλούς αραβικούς κύκλους. Ούτε και ξεχνούν τους καιροσκοπικούς χειρισμούς της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε θάρος των Αράβων κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Από την πλευρά της η τουρκική ηγεσία παρά την έμφαση που δίνει στο κοινό θρήσκευμα και τις συγγενείς πολιτιστικές παραδόσεις με τον ισλαμικό κόσμο, δεν έχει αποβάλει τις φιλοδυτικές και λαϊκιστικές αρχές του Κεμάλ Ατατούρκ. Τουναντίον, ο παντοδύναμος τουρκικός στρατός παραμένει θεματοφύλακας της κεμαλικής παράδοσης. Έτσι, όταν στη δεκαετία του 1970 οι δογματικοί ισλαμιστές με αρχηγό τον Ερμπακάν μεθόδευσαν την επαναβίωση των ορθόδοξων ισλαμικών εθίμων, η αντίδραση των Τούρκων Στρατηγών υπήρξε έντονη και αποτελεσματική. Αμέσως μετά το πραξικόπημα του Εθρέν, το κόμμα της Εθνικής Σωτηρίας κηρύχθηκε παράνομο και ο Ερμπακάν φυλακίσθηκε επειδή ήλθε σε αντίθεση με τις αρχές του Κεμαλισμού.

Η υποδηλούμενη διαφοροποίηση της στάσης των πρωτεργατών του πραξικοπήματος του 1980, στρατηγών Ερσίν και Σαλτίκ, απέναντι στη διακυβέρνηση Εθρέν-Οζάλ, πηγάζει σε μεγάλο βαθμό από την αντίθεση τους στην υιοθέτηση-επιβολή φιλοισλαμικών μεθόδων στη δημόσια ζωή της Τουρκίας. Κλιμακώνεται καθημερινά η αντίδραση των κεμαλιστών κατά του Ισλαμιστή Οζάλ και της ισλαμικής πτέρυγας της κυβέρνησης, την οποία κατηγορούν για την επιβολή του ισλαμικού συντηρητισμού με το πρόσχημα της σύσφιξης των σχέσεων με τις ισλαμικές χώρες. Ήδη η διείσδυση των ορθόδοξων ισλαμικών μεθόδων στη δημόσια ζωή είναι γεγονός. Στο μέχρι πρόσφατα προοδευτικό τεχνικό Πανεπιστήμιο της Μέσης Ανατολής στην Άγκυρα, κυκλοφορούν όλο και περισσότεροι φοιτητές με ισλαμικές γειαιάδες, ενώ φοιτήτριες άρχισαν να φορούν το κάλυμμα της κεφαλής, κάτι που θα ήταν αδιανόητο δέκα χρόνια ωρίτερα.

Η μη ανανέωση του τουρκοϊρανικού μορφωτικού πρωτοκόλλου του 1959 από την Άγκυρα, πρέπει να αποδοθεί στους ενδοιασμούς των Τούρκων ιθυνόντων, οι οποίοι θεωρούν ότι μια τέτοια συμφωνία, κάτω από τις σημερινές συγκυρίες, αποτελεί «Δούρειο Ίππο» και προωθεί την εξάπλωση του συντηρητικού ισλαμισμού στην Τουρκία.

Ας σημειωθεί σαν κατακλείδα, ότι τα διπλωματικά ανοίγματα και η στροφή που παρατηρείται στη δημόσια ζωή έχουν τα όριά τους. Η δυτικοτραφής τουρκική στρατιωτικο-πολιτική ελίτ, αν χρειαστεί θα αντιδράσει δυναμικά για να αποτρέψει την υπέρβαση αυτών των ορίων. Και σε μια τέτοια περίπτωση, θα έχει στο πλευρό της την αμέριστη υποστήριξη της Δύσης.